

**TANZİMAT FERMANI'NIN ÇANAKKALE'YE YANSIMASI:
1840 TARİHLİ ÇANAKKALE TEMETTÜAT DEFTERİ VE TEMETTÜ
VERGİSİ**

M. Mustafa Kulu*

Özet

Bu makale, Tanzimat'ın sosyo-ekonomik alandaki ilk ve en önemli düzenlemelerinden birisi olan vergi sistemindeki reformları Çanakkale'de (Kale-i Sultaniye) gerçekleştirmek için yapılan 1840 tarihli Çanakkale temettiat defterini ve bu deftere göre toplanan temettü vergisini incelemektedir. İlk olarak Çanakkale temettiat defterinin içeriğine ve önemine değinildikten sonra, temettü vergisinin tespitinde ölçüt olan Çanakkale'deki mahallerin nüfus yapısı ve gelir kaynakları (yıllık geliri, arazi, emlak ve hayvan değerleri) hakkında kısaca bilgi verilmektedir. Bu bilgilerin ışığında Tanzimat'ın en önemli getirilerinden birisi olarak Çanakkale'deki Müslim ve gayrimüslim tüm reayanın ödediği temettü vergisinden karşılaştırılmalı olarak bahsedilmektedir. Bu çalışmada, yeni vergi sisteminin bölge sosyo-ekonomik yapısında meydana getirdiği değişikliklerin konsolos raporlarından değerlendirilmesi ile sonlandırılmaktadır.

1. Giriş

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti için değişim ve kırılma dönemidir. Bu yüzyılda Osmanlı Devleti'nin klasik tımar sistemine dayalı sosyo-ekonomik yapısı iyice sarsılmıştır. Bozulmaya karşı yüzyılda başlayan yönetimin ve ekonomi alanlarındaki düzenlemeler, Tanzimat Fermanı'nın ilanı ile yeni bir huzlanarak, 3 Kasım 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayun'un ilanı ile yeni bir süreç girmiştir. Tanzimat Fermanı siyasi, ekonomik, idari, sosyal ve kültürel konularda bir çok yeniliğe kaynaklık ederek, devlet ve toplumun dönüşümünü hızlandırmıştır. Devletin yeniden yapılandırılmasında, Tanzimat'ın düzeninde durduğu en önemli konulardan birisi de vergidir. Çünkü Osmanlı Devleti'nin uygulamakta olduğu vergi sistemi devletin merkezileşme çabalarını olumsuz etkilemektedir. Ayrıca reayanın en önemli sorunu vergi sistemindeki aksaklıklardır. Tanzimat Fermanı'nın vergi alanında getirdiği düzenlemeler esasında II. Mahmut'un (1808-1838) 1826 yılında Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmasından sonra başlattığı reform sürecinin devamıdır.

* Anırtınma Öğreticisi, Ota Doğu Tıbnk Üniversitesi Tarih Bölümü

Tanzimat'ın ilk yıllarında vergi sisteminde yapılan düzenlemeler, Çanakale gibi birçok Osmanlı kasaba ve şehri için Tanzimat'ın en önemli gelirlerinden birisi olmuş ve reform çabalarının ilk ve en önemli adımı oluşturmıştır. Bu düzenlemeler, gelirler ve giderlerin merkezi hazineden yapılması, var olan vergi sistemindeki aksaklıkların giderilmesi ve reformları destekleyecek yeni vergi kaynaklarının bulunmasını hedeflemektedir.¹ Bu amaçla devlet gelir kaynağı olan verginin tespiti, dağıtımı ve toplanmasında birçok düzenleme yapılmıştır. Verginin daha etkili toplanması amacıyla bu gelişmelere paralel olarak devlet yönetiminde de yeniden yapılmaya gidilmiştir. Bu alandaki gelişmeler, Tanzimat'ın ilk yıllarında Çanakale'de olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde yaşayan Müslim ve gayrimüslim reayamı yaşamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur.

Tanzimat Fermanı'ndan sonra şeri ve örfi vergilerden oluşan Osmanlı vergi sisteminde önemli değişiklik yapılmıştır: ziraata uğraşanların ödedikleri *aşar*, hayvanlıkla uğraşanların ödedikleri *resm-i ganem* ve gayrimüslimlerin ödedikleri *cizye* vergisi dışındaki tüm örfi vergiler kaldırılmıştır. Kaldırılan bu vergi yerine herkesin yıllık kazancına göre ödeyeceği tek bir vergi, temettu vergisi, konulmuştur. Kaldırılmayan vergilerden olan *cizye* ve *aşar* türünde ise yeni düzenlemeler yapılmıştır. *Cizye* vergisinin ise her cemaatin kendi görevlileri tarafından toplanması usulü getirilmiştir. *Aşar* vergisi ise adında olduğu gibi standartlaştırılarak %10 seviyesine getirilmiştir. Bu vergiler çeşitli

1 Tanzimat'ın ilan edilme nedenleri ve vergi ile ilgili yapılması planlanan değişiklikler Çanakale'ye de gönderilen fermana şu şekilde yansımıştır: "...devlet-i aliye ve memalik-i mahsusamızın hissi-i idareci zarfında bazı kavramın icadile vaz' ve tesisi lazım ve mümkün görüldüğü işbu kavramın mukteziyatını mevadd-i esasıyisi dahi emmiyet-i can ve mülkiyet-i uz u namus ve nül ve hayvan-ı vergi ve asker-i mukteziyemini sureti celb ve müddet-i istibdamı ihbarat olup şöyle ki dünyada candan ve izz u namustan az birşey olmayıncadan bir adam onları tehlikede görürdürce mihak-i zanbye ve cöbiyeti-firiyesinden bazı suretlere teşebbüs edeceği ve bu dahil devlet ve memlekete mazur olacağı miselenin olduğu misillili hilakis can ve namustan emnin olduğu halde dahi salk u istikametten ayrılmayacağı ve işi ve göcü hermen devlet ve milletine hissi-i hizmetten ihbarat olacağı dahi beahil ve emmiyeti- nül ve kaziyesinin ihbarat halinde ise herkes ne devlet ve ne milletine istinay'ib ve ne imar'ı mülke bakmayıb endişe ve zadıncadan hali olamaylığı misillili aksi hakirinde yani emval ü emlakından emmiyeti- kameliye olduğu halde dahi kendü işi ve tevsi-i däre-yi taziyisyle uğraş'ib ve kendisinde gümbeğin devlet ve millet hayreti ve vatan mahabbeti arıp ona göre hissi-i hareketle çalısacağı siphadan azad edir ve hayvan-ı vergi maddesi dahi çulduki bir devlet mahakaz-i memalik-i için olbette asker ve işkace vesair masarifi-i muktezisye mühter olarak bu ise akçe ile idare olacağı ve akçe dahi tebasamı vergisisye hasıl olacağına binusen bunun dahi bir hissi-i suretine bakılmak ekenin olup eğrece mukaddemekte vardi'at zann olunması olan yedi-i vahit beliyesinden leahl-i plantı memalik-i mahsusamızın ahali-i bundan evvel kuruluşmuş ise de alai-i mahriyetiden olup hiç bir vakitte sermerci-i marfasi görülmeyen ihtizama-i usul-i muztarız öli-yevm cari olarak bu ise bir memlekete mesallih-i sıyasie ve umur-i maliyesine bir adaman yedi-i ihbariyema ve bolki parçe-i cöhr-i kabirna teslim etmek olarak dahi eğre zatan bir yice adam degişse hermen kendü çalkanma halup cemii hareket ve sekatenima gadr ü zülmünden ihbarat olansiyü bade-cemii mahalkten her fertin emlak ve kadiratine göre bir vergi mahsusib hayin olubarak kimseden ziyade bir şey almaması ve devlet-i aliyemizin hermen ve bahane masarifi-i askeriyesi vesair dahi kavramı- i icabiyeye ile vadiit ve tayin olunub ona göre icra olunması lazımcendendir..." (GSS 1122: 19-20)

idariyeye (*mukataa*) bölünerek iltizam sistemi ile toplanmaktadır. Bu sistem, vergileri toplama hakkına sahip olan mültözimin, daha önceden devlete ödemesi yaat ettiği vergiyi kar edecek şekilde toplanması esasına dayanmaktadır. Verginin bu şekilde toplanıp, dolaylı olarak hazineye aktarılması merkezleşmeyi önleyen en önemli etkenidir. Ayrıca mültözimler daha çok kar edebilmek için yasal olmayan uygulamalara başvurabiliyorlardı. Tüm bu olumsuzluklardan dolayı Tanzimat Fermanı'nda da ifade edildiği gibi, iltizam sistemine son verilmiştir.²

Vergi konusunda yapılacak yeni uygulamalara da uygun bir yönetim mekanizması kurulabilmesi amacı ile özellikle taşra idaresinde önemli değişiklikler yapılmıştır. Öncelikle vali ya da mutasarrıf'a mali konularda yardım eden mütesellimlerin yerine maaşlı olarak direk merkezden muhassıllar atanmıştır. Muhassıllar buldukları yerde bulunan yönetici ve yeni kurulan *muhassıl (büyük) meclisler*yle işbirliği yapmalarına rağmen direk merkeze karşı sorumludur. Bu meclis ile hem tasarlarda oluşan ayarları kontrol altına almak hem de valilerin keyfi uygulamalarını sınırlanmaktadır. Aslında Osmanlı toplumunda bu uygulamaların bir benzeri yüzyıllardır divanlarda yapılmakta idi. Fakat bu meclisin en önemli özelliği sivil adayların seçimine belirlenmesi ve gayrimüslimlerin temsilini sağlamasıdır.³

2 Tanzimat dönemi vergi reformları ile ilgili olarak bakınız Enver Ziya Karal, Osmanlı Tarihi, VI (Ankara:TTK, 1984); Stanford J. Shaw, "The Nineteenth-Century Ottoman Tax Reform and Revenue System" International Journal of Middle East Studies, VI, 4, (1975) 421-439; Abdullatif Şener, Tanzimat Dönemi Osmanlı Vergi Sistemi (İstanbul: İnanet Yayınları, 1990); Ahmet Tahakolğlu, Türk İktisat Tarihi, (İstanbul: Dergah Yayınları 1989); Coşkun Çakır, Tanzimat Dönemi Osmanlı Maliyesi, (İstanbul: Küre Yayınları, 2001).
3 Kalk-i Sultaniye'ye atanan Muhassıl Şakir Efendi'nin kurulan bu meclis ile ilgili olarak yapması gerekenler fermanında şu şekilde yazılmıştır: "...mhzakere-yi kesiy'e-yi umur-u memleket için birer meclis tertib ile kendüsi ve mahiyetinde bulunan karib, hakim ve müfti ve bir asker zabıti ve vucuh-u memleketten dışıyektar ve misalakatü'l-ıctıvar dört nefere ve eğer ol mahalde reyva bulunur ise onlar dahi mectepöhd ve iki nefere kocebırsuna emrin azası İ3 neferden tertib olunarak meclis-i meclure hafiada iki üç gün baymiye çitması hitişib gerek mesehli mükteziye ve gerek umur-u memleketin beyinlerinde bil-mizakime müsahhakime kalene alarak şer'ii ve usule tabihan ita'iyi mehsalarına mühtaseset olunması ..." (GSS, 1122, 38-39); Muhassıllar dönemi bir başka yöneldüsü olduğu, Kalk-i Sultaniye'ye görev yapacak Hollanda konsolosu ile ilgili olarak yazılır: "emrati-i ameratü'l-hıram kabiri'l-haberatü'l-fıman zül'ıkad' ve'l-ıdrımın sahıbül-ıızz ve'l-bıstısın el-mıhas bi-mezri'l-i-hayret'i mülki'l- ala ferih-u kıramdan biga samıcağ mutasarrıf ve bahr-i sefid bodaza mühtarı olub hıre-yi mezkurum umur-u zabıyisi undesine bulunan hayırlar paşa damet-emrالیه va kendü'n-ı- alıvıabı'l-ımeşgerin kalc-i sultaniye nahi ve mühtışı zıde-ıımmub ve kdv'ahü'l-ıemced ve'l-ayan haccagan-i divan-i kınıyayunundan kalc-i sultaniye ve tevahit muhasıllı şakir zıde-meclıubı ve mefahı'tü'l- emsalı ve'l- abran azay-i meclisi memleket zıde-ıadınım tevki-i refi-i ihmayun vası olıcaık..." (GSS 1122:46). Tanzimat döneminde yapılan idari reformlarda ilgili olarak İhsan Üstünlü, Tanzimat Döneminde Osmanlı Mahallî İdareleri (1840-1880), (Ankara: TTK, 2000); Musa Çadırcı, Tanzimat Döneminde Anadolu Kavri'leri Sosyali ve Ekonomik Yapıları, (Ankara: TTK, 1991), 212-218; Stanford Shaw, History of the Ottoman Empire and Modern Turkey 2, 84. Keşaf Kaynar, Mustafa Resfi Paşa ve Tanzimat (Ankara: TTK, 1985).

2. 1840 Tarihli Çanakkale Temettuat Defteri

Tanzimat'ın sosyal ve ekonomik hedeflerini gerçekleştirmek üzere taşarlara atanan mihassillerin, Tanzimat'ın vergi alanındaki reformlarını gerçekleştirebilmek için yapmaları gereken en önemli görev, buldukları bölgede nüfus ve emlak (temettuat) sayımı yapmaları idi. Özellikle II. Mahmut döneminde yapılan 1831 nüfus sayımı ile başlayan modern anlamdaki sayımlar temettuat sayımları ile yeni bir serece girmiştir.⁴ İlk denemeleri 1838 yılında Bursa ve Gelibolu'da uygulanan emlak, arazi hayvan ve temettuat sayımları, daha sonra Tanzimat'ın uygulandığı tüm yerlerde yapılmıştır.⁵ Bu şekilde herkesin serveine göre vergi ödeyebilmesi mümkün olurken, aynı zamanda mali reformlar için ülkenin bir ekonomik haritasını ortaya koyan binlerce temettuat defteri ortaya çıkmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivinde 1840 ve 1845 temettuat sayımlarına ait toplam 17.747 adet defter bulunmaktadır. İki sayım arasında içerik ve nicelik bakımından farklılıklar bulunmasına rağmen aynı amaçla hazırlandığı için benzerlikleri çoktur

Temettuat defterlerinin tasnifi ve kataloglanması sayımın yapıldığı tarihteki idari taksimat esas alınarak analitik envanter sistemine göre yapıldığından dolayı Çanakkale şehir merkezi 1840 tarihi temettuat defteri arşivde ML.VRD.TMT. 5124 kodu ile o dönemde bağlı bulunduğu Cezair-i Bahr-i Sefid vilayetinin temettuat defterleri arasında yer almaktadır.⁶ Çanakkale ve Kumkale kazalarının *mihassil-i emvali* olan Şakir Efendi⁷ tarafından yürütülen sayıma 23 Ağustos 1840 tarihinde başlanmıştır. Defter, 364 yazılı ve 20 boş olarak toplam 384 sayfadan oluşmaktadır. Defterin başında defterin neyle ilgili olduğu hakkında kısaca bilgi verildikten sonra (bakınız Ek D) Cami-i Kebir mahallesinden sayıma başlanmıştır. Fakat defterde Kumkale kazasının ismi geçmesine rağmen, sadece Çanakkale'ye ait mahallelerin bilgileri bulunmaktadır. Çanakkale merkeze ait sadece 1840 yılındaki sayım defteri bulunmaktadır. 1845 yılında Çanakkale'nin sayımının yapılmaması olmasının nedeni bu tarihlerde çıkan yangın olmalıdır.

Genelde temettuat sayımlarında Müslüman ve gayrimüslim mahalleleri ayrı defterlerde kaydedilmiştir. Çanakkale defterinde olduğu gibi az da olsa aynı

defterlere yazıldıkları görüldü. Çanakkale'deki yedi mahallenin deftere kaydedilme sıraları klasik Osmanlı millet sistemindeki milletler sıralamasına uygundur. Önce Müslüman mahalleler *Cami-i Kebir* (2-87), *Yalı* (90-129), *Arslanca* (132-162), *Çınarlık* (166-184)), daha sonra ise sırasıyla *Rumiyân* (186-261), *Ermenyan* (266-319) ve son olarak *Yahudiyân* (326-284) mahallelerinin sayımı yapılmıştır.

2.1. Çanakkale Temettuat Defteri'nin İçeriği

Mahallelere göre sayım yapılan Çanakkale temettuat defterinde, ilk olarak numaralandırılmış hanelere, vergi ödemeyle aday erkek hane reisinin kişilik bilgileri (dış görünüş- baba adı veya lakabı, mesleki ve adı) yazılmıştır. Bunun altına bu kişinin sahip olduğu gelir kaynakları (emlak, hayvan) öbek öbek yazılmıştır. Bazen özellikle gayrimüslim mahallelerinde olduğu gibi, aynı hane altında kiracı veya hane reisinin birinci dereceden yakını (kardeşi baba-oğul) birkaç kişi vergi mükellefi olarak yazılmıştır. Gelir kaynakları ayrı ayrı yazıldıktan sonra, hane reisinin emlak ve hayvan kıymetleri toplamı ile mesleğinden ve gelir kaynaklarından elde ettiği yıllık geliri (temettü) yazılarak bunların üzerine bu üç birim toplamından oluşan gelirler toplanmıştır.

Çanakkale temettuat defterinde, diğer birçok defterde olduğu gibi, önemli gelir kaynağı olan gayrimenkullar (arazi ve emlak), yazılırken takip edilen yöntem şu şekildedir: Kişinin kendi oturduğu hane vergiye konu olmadığı için sadece vergi adayları numaralandırırken yazılmıştır. Kiracı olanlar ise verdikleri kira miktarı belirtilmeden *müstecir* olarak belirtilmiştir. Eviden başka gelir kaynağı olmayanlar *emlakî ve sairisi olmayıp* şeklinde kısaca belirtilirken emlak ve hayvan olanların emlak (arazi, dükkân vb.) ve hayvanların hakkında detaylı bilgiler verilmiştir, arazilerin (tarla, bağ, bahçe, arsa) ve dükkânların adedi (*bad*) ve büyüklüğü ve kıymeti belirtilmiştir. Bu defterde farklı yerlerdeki tarla ve bağların her biri farklı farklı verildikten sonra boş, hali nadası, kirada, ve ekili olup olmadığı dönüm ve kıymetleri ile beraber verilmiştir. Dükkânların ise kim tarafından işletildikleri (kira veya kendisi) belirtilmiştir. Başkası tarafından işletiliyorsa yıllık kirası yazılarak *derununda başkası taayyüş eylediği*, kendisi işletiyorsa yıllık geliri yazılmadan *derununda kendisi taayyüş eylediği* veya oğlu işletiyorsa *derununda oğlu taayyüş eylediği* şeklinde not düşülmüştür. 1840 sayımında tarla, bağ, bahçe gibi ekili dikili alanların yüzölçümü, ev ve dükkân gibi binaların ise adedi altında kıymetleri belirtilmesine karşın, daha sonra 1845 yılına yapılan sayımlarda, kıymet kelimesi yerine yıllık geliri (*hasılat-i senevi*) yazılmıştır. 1840 yılında deftere

4 Bu sayımlar hakkında daha fazla bilgi için bakınız: Evver Ziya Karal, Osmanlı İmparatorluğunda İlk Nüfus Sayımı 1831, (Ankara: DİE, 1997).

5 BOA, Muhimme Defterleri, 253/36

6 Bz. BOA, Temettuat Kataloğları, 9 cilt. Çanakkale'nin idari yapısı ile ilgili olarak bak. Serif Korkmaz, "Tanzimat Sonrası Çanakkale'nin İdari ve Nüfus Yapısı", Çanakkale Araştırmaları Türk Yılığı, III, Mart 2005, 108-136

7 GSS 1120:37.

kaydedilen tarhalarda ne yetiştirildiği defterden tam olarak anlaşılmasına rağmen bu bilgiler 1845 yılları arasında yapılan temettüat defterlerinde ise ögür vergisi delayısı ile yazılmıştır.⁸

Çanakale temettüat defterine gayrimenkullerden sonra diğer önemli gelir kaynağı olan hayvanlar yazılmıştır. Bilgilerden Çanakale'deki mahallerde de ne tür hayvanların beslenip yetiştirildiği, bunların ne amaçla yetiştirildiği (geçim, ulaşım, satış), bunların kıymetlerinin ve sayısının ne olduğu gibi konularda bilgiler elde etmek mümkündür. Etkili-dikkatli alanlarda, hayvan arasındaki bağlantı da ortaya çıkabilecektir. 1840 sayımında hayvanların sayısı ve değeri verilmesine rağmen bunlardan elde edilen yıllık gelir yazılmamıştır.

Defterlerin zamanında asıl yazılma amaçları devletin reayadan alacağı vergileri tespit etmek olduğu için belirlenen vergi miktarı, Çanakale temettüat defterine, vergi yükümlülerinin isimlerin bulunduğu satırın üst kısmına uzunlamaya sola yatık yazılan *bir senede salıyane tevziatı muccebince verdiği tekalif* ibaresinin altına yazılmıştır. Mahalledeki hanelerin tek tek yazımı bittikten sonra, bu mahallenin entlak, hayvan ve yıllık geliri ile toplanacak tekaüf toplamı yazılmıştır. Daha sonra ise diğer mahallenin sayımına aynı şekilde devam edilmiştir.

XIX. yüzyıl ortası Osmanlı toplumu için düzenli ve önemli bilgiler içeren temettüat defterlerinde, kaza, köy gibi iskan merkezlerini hane hane ele alınarak gelir kaynakları tek tek kaydedildiği için, bu defterler toplumsal ve bireysel tarih çalışmalarını için önemli bir kaynaktır.⁹ XV. ve XVI. yüzyıllardaki tahrir defterlerinden çıkarılan bilgilerden daha fazlasını bu defterlerden elde etmek mümkündür.¹⁰ Bu defterden Çanakale ile ilgili çok değişik bilgiler çıkarılabilecektir: mahalle adları ve hane sayısı, kişilerin sosyal statüleri, meslekleri, menkuller, gayrimenkullar, kişilerin ekili (*mezru*) ekili-olmayan (*gayr-i mezru*) veya nadasa bırakılan arazisi, bu arazinin miktarı, hayvan türleri ve fiyatları, ödenen vergi miktarı, vergiden muaf olanlar vb.¹¹ Kısaca Zanaat,

8 Kınıkoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettüat Defterleri", 405-406.

9 Temettüat Defterleri hakkında daha fazla bilgi için bakınız. Mübâhâta S. Kınıkoğlu, "Osmanlı Sosyal ve İktisadi Tarihi Kaynaklarından Temettüat Defterleri", Belleten, LIX, s. 225, (Ağustos 1995); 394, Akgündüz, Almet and Said Öztürk, Darendelî Temettüat Defteri, I (Darendelî Osmanlı Hilâsi Etfendi Vakfı, 2002).

10 Çanakale bölgesine ait olan tahrir defterleri için bakınız: M. Mustafa Kulu, "1530'larında Çanakale Yöresinde Yerleşim ve Nüfus", Çanakale Türk Yıllığı 2 (2004), 197-240.

11 Temettüat defterleri birçok üniversitede tez çalışması olarak incelenmiştir. Çanakale temettüat defterini tezlerinde ağırlıklı olarak kullanan çalışmalar: Mustafa Bıbbacı, 19. Yüzyılda Sosyo-Ekonomik Özellikleriyle Çanakale, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans

ticaret, ziraat, hayvancılık ve hizmet iş kolları nelerden oluştuğu ve bunlar arasında nasıl bir ilişki olduğu hakkında çok değerli bilgiler ortaya konulabilir. Fakat bu çalışmada Çanakale'de 1840 yılında bulunan mahallerin/cematinin nüfus yapısı, yıllık gelir, entlak ve hayvan değerleri toplamı ile Çanakale'nin sosyo-ekonomik yapısını kısaca bir analiz edilecektir. Daha sonra ise temettüat vergisi hakkında bilgi verilecektir. Böylece gelir ile temettüat vergisi arasındaki ilişki ortaya konmaya çalışılacaktır.

2. 2 Temettüat Defterine Göre Çanakale'nin Nüfusu

1840 tarihli temettüat defterine göre Çanakale'nin merkezinde Müslümanlar, Rumlar, Ermeniler ve Yahudiler bulunmaktadır. Müslümanlar Cami-i Kebir, Yalı, Arslanca ve Çınarlık olarak dört ayrı mahallede kaydedilirken, gayrimüslimler kendi adlarıyla anılan üç ayrı mahallede (*Rumıyan, Ermeniyan, Yahudıyan*) kaydedilmişlerdir. Müslüman ve gayrimüslimlere ait mahallelerde toplam 1231 hane bulunmaktadır. Bu hanelerin %51 (630)'i Müslüman mahallelerinde iken, %49 (601)'i gayrimüslim mahallelerindeydi. Fakat aynı evde kiracı veya akraba olarak oturanların ve evsiz (bitane) olanların da ayrı vergi mükellefi olarak yazılmalarından dolayı 758 (%54) gayrimüslim vergi mükellefi yazılmıştır. Ayrıca Çanakale temettüat defterine kaydedilmeyen çok sayıda yabancı gayrimüslimin 1840'larında şehinde yaşamaktadır. Bundan dolayı sadece temettüat defterindeki bilgilere bakarak nüfus tahmininde bulunmak kolay değildir. Fakat kabaca bu dönemde Çanakale'nin yerlisi olarak yaklaşık yarı yarıya Müslüman ve gayrimüslim olmak üzere toplam 6000 kişi yaşadığı kabul edilebilir.

Tezi, Marmara Üniversitesi, SBE İktisat, 2003) M. Mustafa Kulu, A Brief History of the Dardanelles Jews during Early years of Tanzimat (1839-1845) (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, SBE Tarih, 2005)

Tablo I : Çanakkale'de Hane ve Vergi Mükelleflerin Dağılımı (1840)

Mahalleler	Hane		Vergi Mükellefi	
	sayı	%	sayı	%
Cami-i Kebir	330	26	330	25
Yalı	143	12	144	10
Aslana	96	8	96	7
Çınarlık	61	5	61	4
Müslüman Toplam	630	51	631	46
Rumlıyan	307	25	324	23
Ermeniyan	176	14	214	15
Yahudiyan	118	10	220	16
Gayrimüslim Toplam	601	49	758	54
Genel Toplam	1231	100	1389	100

2.3 Temettuat Defterine göre Çanakkale'nin Sosyo-ekonomik Yapısı

Çanakkale'nin gelir kaynaklarının dağılımına bakıldığında zaman ortaya çarpıcı sonuçlar çıkmaktadır. Çanakkale şehir merkezine ait emlak değerinin hayvan değerinden oldukça fazla olması ve emlak değerinin tarladan ziyade büyük oranda bağ ve dükkanlardan oluşması (bakınız Tablo II) kasaba da daha ziyade, bağcılık, ticaret ve el sanatlarına (çanakçılık ve dericilik) bağlı bir ekonominin olduğunu gösterir. Çanakkale, şehir merkezindeki ve bölge dışında üretilen mal ve hizmetleri bölgesine dağıtırken, bu bölgedeki ihtiyaç fazlası üretimi bölge dışına aktarmakta aracı olmaktadır. Çanakkale bölgesinin ihtiyaç fazlası ürünleri tarım ve hayvancılıktan oluştuğu için buna dayalı bir ticaret gelişmiştir. Tanzimat döneminde, yağ, meşe palamut, şarap, mazi, tahıl (zahire),¹² peksimel,¹³ kereste,¹⁴ kiras (bez, kumaş keten ve pamuk bez),¹⁵ zift-

kattan,¹⁶ yün¹⁷ ve deri gibi ürünlerin ticareti yapılmaktaydı. Bu ürünlerden önemli bir kısmı yabancı devletlere satılırken, özellikle Donanma-ya Hıfıfıyanunun zahire, kereste, kiras, zift-kattan ve yün gibi ihtiyaç maddeleri iştra adı verilen genel alımlar ile devlete satılmaktaydı. 1838 yılındaki Bahalimanı Ticaret Artışmasına ve 1839 yılında iştraların kaldırılmasına kadar Osmanlı devleti genel olarak bu bölge ekonomisi için önemli olan tarım yönlendirmiştir. Bu tarihten sonra bu bölge ekonomisi için önemli olan tarım üzerindeki sınırlamaların kalkması önemli sosyo-ekonomik değişimlere yol açmıştır. Vergi alanında yapılan değişiklikler de, üretim ve ticaret alanındaki bu değişime paralel olarak gelişmiştir.

Kısaca Çanakkale bölgesinin ekonomik yapısı hakkında bilgi verdikten sonra, Çanakkale şehir merkezindeki mahallelerin gelir kaynakları için Temettuat defterine bakıldığında zaman, Çanakkale'de Cami-i Kebir ve Rum mahallelerinin emlak ve hayvan değerleri toplamının diğer mahallelerden daha iyi olduğu görüldü. Çok sayıda idari ve askeri görevlinin oturduğu Cami-i Kebir mahallesinin emlak değerini daha çok dükkan, hayvan kıymetini ise büyük baş hayvan oluştururken, Rum mahallesinin emlak değerini ise kasabanın ekonomisinde çok önemli bir yeri olan bağlar, hayvan değerini ise küçük baş hayvanlar oluşturmaktadır. Diğer Müslüman mahalle olan Yalı mahallesinin sosyo-ekonomik yapısı Cami-i Kebir mahallesine yakın iken, genelde ziraatla uğraşanların oturdukları Aslanca ve Çınarlık mahallelerinin ise köttürdür. Yahudi ve Ermeni mahallelerin ise yıllık gelirlerinin iyi olmasına rağmen, her iki cemaate emlak ve hayvan değeri nüfus oranlarının altındadır. Ermeniler genelde sanatkarlıkla uzmanlaştıkları için emlak değerleri çok yüksek değildir. Fakat Yahudilerde ise imtiyazlı (*extraterritorial*) olarak bulunan konsolos yardımcısı, dragoman ve yabancı uyraklıların sahip oldukları bağlardan dolayı emlak değeri daha yüksektir.

12 "...kazalada mazi ve raic olarak iki suretle müretteb olan zahayri-i mihibeyasi maddesi herhar dersaadetinde kalliyyetih zahayri bulunarak sekence-i darü'l-halike'ti r-aliyyen nahi-ziz hususunda zaruret ve müzayeyaya diğer olunmamaq ve bir de kila-i halakanyemde müsive'ti zahire bulunmak arzıyla....." (ÇSS, 1121, 96). Ayrıca bakınız ÇSS, 1121, 3, 24, 25, 39 (ağn), 41, 67, 69.

13 "...sahibka zahire mihibeyaya olunan mezkûrati cesami kazalardan zahire isfaha ve birine ol mülkdar peksimel tab ve irnal kılınarak kabile-i mezkûrme'ye vez ve inala ve keyfiyyetin der saadetine tahrit ve imhasıyla....." (ÇSS, 1121, 26)

14 "...sıfın-u donanma-ya hıfıfıyanunun lazimesi için kazdağı ve havasından beher sene bes yüz kira mazi-i kebir cam ve bin kira beher cam kerestesi tertib oluna gelidigine binane işyüz ehlî bes senesine mabshuben dahi ol mülkdar kerestesi bir kat ve nakliyye kereste-i zamzene irnal ve cesami babında....." (ÇSS, 1121, 81). Ayrıca bakınız ÇSS, 1121, 91, 92, ve ÇSS, 1122, 3.

15 "...sıfın-u donanma-ya hıfıfıyanunun lazimesi için beher sene boğazısın ve havaslı kazalardan kantarlı olan nizam-ı vecdile bannamli's sebhi ve numunesine matkallik olmak ve fiyatı mülkare-i malume ile icah eden bahası asahbi yedilerine tarzınan ita olınmak üzere üç bin kopan alih bin top malıyete ve albora kiras irnal ve mihibeyaya oluna gelidigine binane 255 senesine mabshuben ol mülkdar kirasın irnal ve tedarihiyle kereste-i zamzene mütesellim olunmuş babında....." (ÇSS, 1121, 80). Ayrıca bakınız ÇSS, 1122, 6.

16 ÇSS, 1121, 1, 81; ÇSS, 1122, 2

17 "...sıfın-u donanma-ya hıfıfıyanunun lazimesi için beher sene biga ve edremni ve kazdağı ve havasından üç bin kattan alihbin kattan zift ve kattan mihibeyaya oluna gelidigine binane 255 senesine mabshuben dahi mezkûru'l- mülkdar zift ve kattanı kadini üzere nana ulen bahası beher kattan sekisen akceden icah eden bahası ashabına ita olunarak tedarik ve mihibeyaya birle aslanca-i sadetine nakli ve kereste-i zamzene kesim için....." ÇSS, 1121, 82. Ayrıca bakınız ÇSS, 1122, 3.

Tablo II: Çanakkale'nin Emlak, Hayvan ve Yıllık Kazanç Dağılımı (1840)

Mahalleler	Emlak Değeri		Hayvan Değeri		Yıllık Kazanç		(Getiriler) Toplamı	
	Kuruş	%	Kuruş	%	Kuruş	%	Kuruş	%
Carni-i Kebir	779365,	29	10996	36	389676	19	1279005	25
Yalı	318539	12	28095	9	260967,	12	607601,	12
Aslanca	121804	5	43206	14	146556,	7	311566,	6
Çınarlık	67279	3	20200	7	84943	4	172422	3
Müslüman Toplam	1286988	49	20146	66	882143	42	2370595	46
Rumıyan	868061	32	78630	26	620274,	30	1566966	32
Ermeniyan	208196	8	19910	6	315680	15	543786	11
Yahudıyan	281713	11	6445	2	277287	13	565445	11
Gayrimüslim	1357970	51	10498	5	1213242	58	2676197	54
Genel Toplam	2644958	100	30644	9	2095385	100	5046791	100

3. Temettü Vergisi

1840 yılında Çanakkale şehrinin ödediği vergi miktarı toplam 87.165 kuruştur. Bu vergi *ancemaatin*¹⁸ olduğu için vergi, Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında paylaşılır her cemaate/ mahalleye düşen vergi miktarı tespit edilmiştir. Bu verginin yaklaşık olarak %33'ünü (sülüs, 1/3) Müslümanlar öderken, % 67'sini (sülüsün, 2/3) gayrimüslimler ödemektedir. Vergi dağılımına mahalle bazında baktığımız zaman ise Müslüman (Çınarlık hariç Carni-i Kebir, Yalı ve Aslanca mahalleleri) ve Yahudi mahallelerinde vergi dağılımının hane veya vergi mükellefi oranından düşük olduğu görülmüştür. Ayrıca yıllık kazanç, emlak ve hayvan değeri ile ödedikleri vergi arasında büyük oransızlıklar olduğu gözle çarpar. Bu durumun her iki cemaatte de vergiden muaf olan kesimlerin çok fazla olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Bu kişiler, genelde ekonomik durumları iyi olan Müslüman mahallelerinde bulunan

18 Ancemaatin veya konmuşca alınan vergiler, her kazanın örfi olarak çeşitli isimlerle vermekte olduğu verginin yeniden hesaplanarak tek bir vergi olarak ilgili kazaya abalısından lazım gelenler vasıtasıyla (imuhlar, imam, papaz, baharın, vb) tahsil edilmektedir. Çaktır, Tanrımar... 49

idari, dini ve askeri devlet görevlilerin (muftü, imam, müezzin, şeyh, miralay, yazıbaşı, feruk) ile Yahudi mahallesinde ise konsolos yardımcısı, dragoman ve yabancı uyruklu olan imtiyazlı (extraterritorial) kişiler ile ekonomik durumlarının yetersizliğinden dolayı vergiden olan fakirlerdir. Müslüman ve Yahudi cemaatlerinde zengin ile fakir arasındaki fark en fazladır. Zengin olanlarda genelde vergi ödemedikleri için bu iki cemaatte de genelde ödenen vergiler düşüktür. Müslüman mahallesinde emlak ve hayvan kıymetleri toplamına rağmen yıllık gelir toplamının düşük olması Müslümanların daha az vergi vermek için düşük yazdırdıkları izlenimini vermektedir.

Genel olarak Müslüman ve Yahudi cemaatlerine göre daha dengeli bir gelir dağılımına sahip olan Rum ve Ermeni cemaatleri ise ancemaatin olarak dağıtılan temettü vergisini nüfus oranlarından daha fazla ödemektedirler. Rumlar yıllık geliri nüfus oranlarının üzerinde olan tek cemaattir ve yüksek vergi ödeyenler genelde bu cemaattendir. İkinci en yüksek vergi ödeyenler ise Ermenilerdir. Dengeli gelir dağılımından dolayı da bu iki cemaatte Müslüman veya Yahudilerin tersine yüksek orta ve düşük vergi gruplarına birbirine yakın oranlarda dağılmışlardır.

Tablo III: Çanakkale'de Toplanan Temettü Vergisi (1840)

Mahalleler	Vergi Kuruluş	%	Sayı	Vergi Mükellefi Ortalama	Yıllık Kazancı Ortalama
Cami-i Kebir	14090	16	330	42.6	389676
Yalı	5120	6	144	35.5	260967.5
Aslanca	4922	6	96	51.2	146556.5
Çınarlık	4420	5	61	72.4	84943
Müslüman Toplam	28552	33	631	45.2	882143
Rumyan	34602	39	324	106.7	620274.5
Ermenyan	16366	19	214	76.4	315680
Yahudyan	7645	9	220	34.7	277287
Gayrimüslim Toplam	58613	67	758	77.3	1213242
Genel Toplam	87165	100	1389	62.7	2095385

Çanakkale bölgesinde Tanzimat'ın vergi alanındaki reformları Osmanlı ekonomisinin dünya ekonomisine entegrasyonunda önemli olan 1838 Baltalimanı antlaşması ile birlikte değerlendirmek gerekir. Osmanlı Devleti, XIX. yüzyılda dünya ticaret sistemi ile bütünleşirken¹⁹, Avrupa devletlerine daha bağımlı hale gelmiştir, endüstrileşmesini tamamlamış Avrupa devletlerinin ürettiği mamul maddelere hammade sağlamaya ve mamul maddelere pazar olmaya başlamıştır. Bu yüzden Avrupa devletleri özellikle de İngiltere, Osmanlı Devleti ile daha etkin ticaret yapabilmek için kendi lehine olan vergilendirme sistemindeki değişiklikleri 1838 Baltalimanı Antlaşması ile Osmanlı Devletine kabul ettirmiştir. Osmanlı devlet adamları ise saray devriminde önemli ilerlemeler kaydetmiş bahnın ancak tarımda önemli gelişmeler sağlanarak dengelenileceğini düşünerek tarıma önem veren politika izlemiştir.²⁰ Yapılacak vergi reformlarında tarımın geliştirilmesine yönelik olarak, yeni vergi kaynakları bulunarak kırsal kesimin vergi yükünün azaltılması planlanmıştır. Çünkü vergi Osmanlı sistemi itizama dayandığı için, genelde köylüler, daha fazla kar etmek isteyen mültezimlerin ağır ve keyfi vergileri altında ezilmekte idi.

Biga yarımadasındaki verimli topraklara sahip olmasından dolayı önemli bir ziraat ve ulaşım kolaylığından dolayı da önemli bir ticaret bölgesi

olan Çanakkale'de vergi alanında Osmanlı Devleti'nin yaptığı düzenlemeleri, XIX. yüzyılın en büyük devleti olan İngiltere, desteklemiştir. Çünkü yapılacak düzenlemeler ile köylünün üzerindeki vergi yükü azaltılacak ve böylece durumu iyileşen köylüler daha fazla kazanabilecek için daha fazla ve kaliteli üretim yapabilecekler. Ayrıca itizam usulünün kaldırılması ile de köylüler istedikleri gibi tarımsal ürünlerini başlıca ihracat pazarlarındaki baskısı ve sınırlaması olmaksızın Baltalimanı Ticaret Antlaşması'nın sağladığı kolaylıklarla yabancı devletlere satabileceklerdi.

Bu dönem vergi düzenlemelerinin Çanakkale'nin sosyoekonomik yapısını nasıl etkilediği ile ilgili olarak İngiliz konsolos raporlarından bilgi edinmek mümkündür. Çanakkale'deki İngiltere konsolos vekilinin *Foreign Office* gönderdiği 31 Mayıs 1841 tarihinde gönderdiği rapora bölgenin sosyo-ekonomik yapısı en iyi şekilde yansımaktadır: "Bu taraflarda yeni sistemin hayata geçmesinin olumlu etkileri özellikle ticarete götüldü. Tekellerin ortadan kalkması üzerine ticaretteki serbestiyet köylülerdeki üretimi artırdı, değerleri ikiye çıkardı ve insanların gelirinin oranı arttı. Voyvodaların keyfi uygulamalarına maruz kalmaları sona erdi. Ayrıca sahip olduklarıyla isteklerini yerine getirmek için olanak buldular. Bu durum İngiliz ve koloni ürünlerini kullanma alışkanlıklarında daha da yükselmeye neden oldu."²¹

Önceden çeşitli adlarla toplanan vergilerin yerine konan temettü vergisinin itizam usulüne son verildiği için, genel olarak Biga kazasında tüm Osmanlı'da olduğu gibi ziraatla uğraşanların vergi yükü eskiye göre daha azalmıştır. Bu durum, İngiliz konsolos vekilinin İngiltere'ye gönderdiği rapora şu şekilde yansır: "Daha önceki zamanlarda şehirliler köylüler daha az vergi öderlerken her mükellefin hissesi İstanbul'dan gönderilen listeye kaydedildiği yeni sistemle birlikte köylüler için daha avantajlı olmuştur ..... hükümet iki yıl önce kendi adına değişik kazalardaki her ferde ait emlak değerlendirmesi için komisyonlar gönderdi. Yeni vergilendirmeler bu kayıtlara göre yapıldı. Genel olarak köylüler sahip olduklarına göre zengin toprak sahiplerinden hala yüksek oranda vergi ödemelerine rağmen, ödedikleri kendilerine voyvodaların vergilendirmesinin %50 kadardır. Bu gözlem özellikle Ezine ve Ayvazlık kazaları için geçerlidir. Diğer kazalar için ise %40 oranındadır."²²

Konsolos raporunda da belirtildiği gibi söz konusu dönemde sıradan insanlar Tanzimat reformlarına ve özellikle temettüat kayıtları ve buna bağlı

19 I. Wallerstein, H. Dedeoğlu, R. Kasaba, "Incorporation of the Ottoman Empire into the World Economy," in *The Ottoman Empire and the World Economy*, (ed. Huri İslamoğlu, Cambridge: Cambridge University Press, 1987), 88-97.

20 Prof. Dr. Ahmet Ağca, *Doc. Dr. Said Özalp, Darendeliler Temettüat Defteri, I (Darendeliler Osmanlı Hukukî Esnafı Vakfı, 2002)* 48.

21 Correspondence Respecting the Operation of the Commercial Treaty with Turkey of August 19, 1838 (London: T. R. Harrison, St. Martin's Lane, Account & Papers, 1842 V.I.V p 261), 10.

22 Ibid., 9-10

vergi istemine ilk başlarda kuşku ile bakmışlardır. Bunda toplularda yeniliklere karşı var olan önyargı ile uygulamaya konan yeni vergi sisteminin tam olarak anlaşılması önemli olsa gerektir.²³ Daha sonra bu reformlara özellikle köylülerin sosyo-ekonomik durumlarını düzenlemesiyle daha sıcak bakışları görülmektedir. Konsolos vekili "insanlar ilk başlarda kayıt sistemine hoş bakmadılar, fakat daha şimdi onlar emlak güvenliğinin de avantajını hissetmeye başladılar. Hükümetin desteğiyle Sultanın bu bölgedeki toprakları ihracattaki gelişmelerle tamamen daha iyi olacak."

Çok dili ve emniyet yapıları olan Çanakkale'de, Tanzimat reformlarına karşı arşiv belgelerine yansıyan herhangi bir olay görülmemektedir. Bunun nedeni bu dönemde Çanakkale boğazının da sağladığı imkanlarla Çanakkale'nin dünya ve Osmanlı ekonomisi ile iyice bütünleşmiştir. Tanzimat reformları, Müslüman reaya için, kendilerine vergi konusunda olumsuzlukları dokunan mütezimlere karşı sultanın tekrar gücünü kazanma anlamına gelirken, gayrimüslimler için yeni hal ve özgürlüklerin verilmesi anlamına geliyordu. Buna karşın değişen sistem bazı kişilerin çıkarlarına zarar vermemesi kaçınılmazdır. Özellikle eski sistemden ekonomik olarak faydalanan mütezim ve voyvodalar yeni gelişmelere hoş bakmamışlardır.

4. Sonuç

Tanzimat Fermanı ile yapılması planlanan vergi sistemindeki düzenlemeler, birçok Osmanlı şehri ve kasabasında olduğu gibi Çanakkale'de de Tanzimat Fermanı'ndan sonra reform çabalarının ilk adımını ve en önemli basamağını oluşturmuştur. Kısa süre içerisinde vergi sisteminde birçok ciddi değişiklikler yapılmıştır: önceden değişik adlarla toplanan birçok örfi vergi kaldırılarak yerine tek bir temettü vergi konulmuş; cizye, asar, ağnam vergilerine ise standart getirilmiştir. Böylece vergi alanındaki keyfi uygulamaların önüne geçilmek istenmiştir. Vergi alanındaki düzenlemeler devlet yönetiminin yeniden yapılmasını da gerektirdiği için taşra yönetimlerinde ciddi değişiklikler yapılmıştır: merkezden atanan vergi ve mali konulardan sorumlu muhassıllar atanmış, taşrada muhassıl (büyük) meclisleri kurulmuştur. Kısaca verginin tespiti, dağıtım ve toplanması ile devlet yönetiminde yapılan bu yeni düzenlemeler, ileriki yıllarda sosyal hayatta oluşacak önemli değişimlerin habercisi olacaktır.

Bu dönem'de Tanzimat Fermanı'nın vergi alanındaki düzenlemeleri için hazırlanan 1840 ve 1845 tarihli temettuat defterleri o dönem için en önemli kaynaklardan birisi olmuştur. Konumuz olan Çanakkale'nin ise sadece 1840 tarihli temettuat defteri vardır. Bu defterde Çanakkale'deki vergi mükellefleri hane hane mahallere göre yazıldığı için Çanakkale'nin toplumsal ve bireysel tarih çalışmalarını için önemlidir. Bu defterlerdeki bilgilerden Çanakkale'deki zanaat, ticaret, ziraat, hayvancılık ve hizmet iş kolları ve bunlar arasındaki ilişki hakkında çok değerli bilgiler ortaya çıkarılabilecektir. Bu kadar geniş konuları içeren ve defterden bu çalışmada Çanakkale'nin genel bir tablosunu ortaya çıkarmak amacı ile Çanakkale'de 1840 yılında bulunan mahallerin/ cemaatlerin nüfus yapısı, yıllık gelir, emlak ve hayvan değerleri toplamı ile temettü vergisi incelenmiştir. Çanakkale'nin cemaatlerin ödedikleri verginin daha iyi anlaşılması içinde yıllık gelir ile temettü vergisi arasındaki ilişki ortaya konmuştur.

Çanakkale Anadolu'daki diğer Osmanlı kentinden nüfusunun yarısını gayrimüslim olması ile ayrılmaktadır. Bundan dolayı Çanakkale'deki gelir kaynaklarının oluşuran yıllık geliri, arazi, emlak ve hayvan değerlerin dağılımı Cemaatler göre ortaya konması önemlidir. Müslümanlar genel olarak gayrimenkul ve çiftçilikte iyi iken, gayrimüslimler ticaret ve bağcılıkta iyidiler. Hayvancılıkta ise Müslümanlar büyükbaşta gayrimüslimler ise küçükbaşta iyidiler. Zanaat ise cemaatler arasında önemli farklılıklar yoktur.

Tanzimat Fermanı ile eski vergilerin yerine konan temettü vergisinin cemaatler göre dağılımında ciddi bir değişiklik yoktur. Müslümanlarda vergiden muaf olan devlet görevlilerinin çok olması Yahudilerde ise vergiden muaf olan konsolos, tercüman ve yabancılardan varlığından dolayı, Rumlar ve Ermeniler bu iki cemaate göre daha çok vergi ödemektedirler. Fakat Rum ve Ermenilerin durumu Müslüman ve Yahudiler göre daha iyidir çünkü bu cemaatlere gelir kaynakları belli kişilerin elinde toplanmayarak daha eşit olarak cemaate dağılmıştır.

23 Çiftlilere Halk- Hümayun Çanakkale'ye gönderildiği içerisinde halka duyurulması için halkın bir meydana toplanarak bilgileri dinlenmesi istenilmektedir.

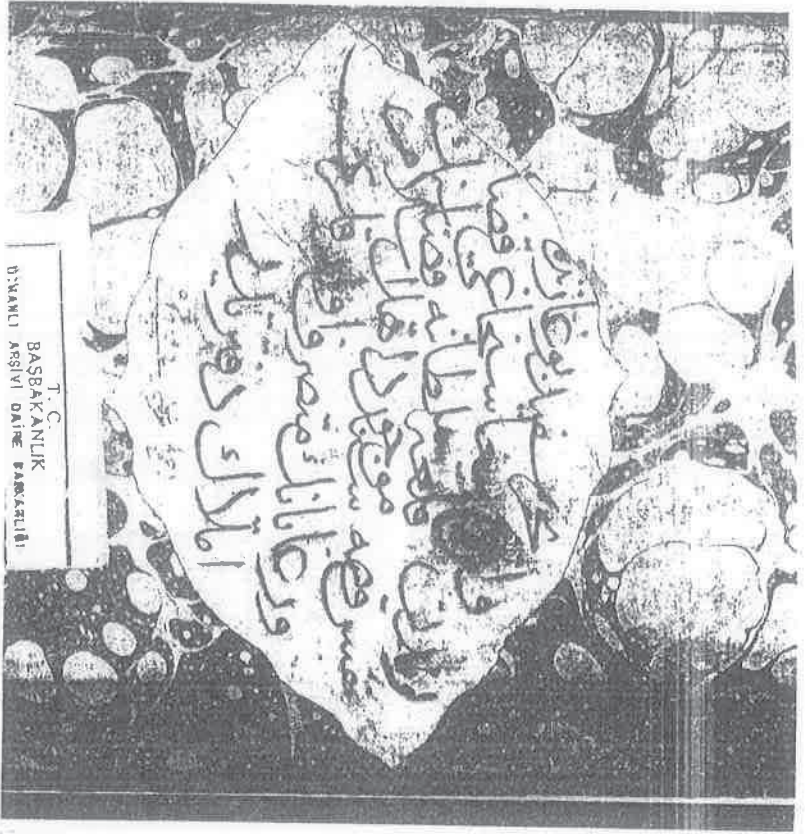
THE REFLECTION OF THE TANZIMAT DECREE UPON THE
DARDANELLES: TEMETTUAT RECORDS (1840) AND TEMETTU
TAX

One of the primary objectives of the Tanzimat was to fortify the taxation system, which had depleted the Ottoman cash reserves for a couple of centuries. The Ottoman central government believed that the financial structure was corrupt due to the abuses and malfunctioning of the taxation system. They intended to correct and manage the revenue flow through the central treasury in order to succeed in the Tanzimat reforms, which needed immediate financial resources. After the inauguration of the Tanzimat, the state abolished all the traditional taxes with exception of the tax on sheep (*agnam resmi*) and the poll tax (*cizve*), and the tithes (*aşar*). Instead of all *örflü* taxes or *ad hoc*, such as the taxes of *redif*, *tezizat*, and *menzilhane*, the state introduced an income tax (*temettu vergisi*) according to the cadastre of 1840 after the Gülhane Hat-ı Hümayun with the issuance of the *muhassıtlık talimatnamesi* which appointed salaried agents of the state collector (*muhassıl*) or his subordinator (*vekîl*) to put all these taxes under the direct control of the central government.

The Dardanelles revenue records of 1840 contained detailed information about property, land and livestock, tax to understand the socio-economic and cultural structure of the Dardanelles. Therefore, through the *defter*, scholars may be able to make a more accurate statistical analysis of the population, and economic activities such as income (*temettü*) tax, annual income and total value of annual income, property and animal

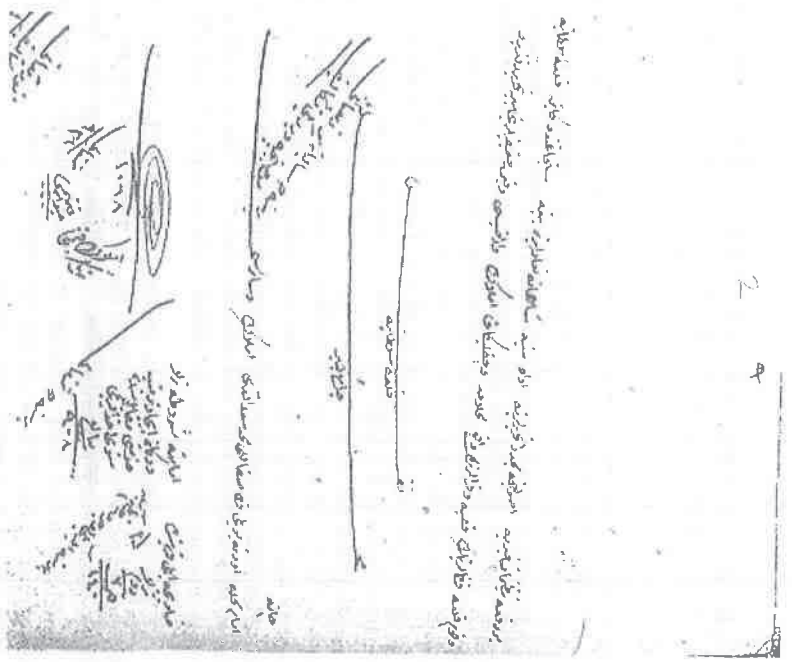
Table 1: Statistics of the Dardanelles According to the Dardanelles Revenue records in 1840

Quarters	House		Income (<i>Temettü</i>) Tax		Annual Income		Total Value of Annual Income, Property and Animal	
	Number	%	<i>Kurus</i>	%	<i>Kurus</i>	%	<i>Kurus</i>	%
<i>Cami-i Kebir</i>	330	26	14090	16	389676	19	1279005	25
<i>Yalı</i>	143	12	5120	6	260967,5	12	607601,5	12
<i>Aslanca</i>	96	8	4922	6	146556,5	7	311566,5	6
<i>Çnarlık</i>	61	5	4420	5	84943	4	172422	3
Total for Muslims	630	51	28552	33	882143	42	2370595	46
Greeks	307	25	34602	39	620274,5	30	1566966	32
Armenians	176	14	16366	19	315680	15	543786	11
Jews	118	10	7645	9	277287	13	565445	11
Total for non-Muslims	601	49	58613	67	1213242	58	2676197	54
Total	1231	100	87165	100	2095385	100	5046791	100

Ek I: 1840 Tarihli Temettüat Defterinin Kapağı

Defterin kapağında defterin nereye aid olduğu hakkında bilgi verilmektedir: “bahr-i sefid boğazında vaki biga sancığı kazalarından kale-i sultanîye kazasının nefs-i kasabasında mevcud ahali-i İslam ve reayanın mutasarrıf oldukları emlak defteridir”.

Ek II: 1840 Tarihli Temettüat Defterinin İkinci Sayfası

Defterin 2. sayfasında ise sayıma başlamadan önce kısaca defterin neden yazıldığı hakkında bilgi verilmektedir: “bu defa tanzimat-ı hayriye usulince müceddeden tahir ile irade-i seniye-i şahane taalluk iden biga sancığına, tabii kala-i sultanîye ve kumkale kazalarının kasaba ve kurallarında vaki mahallat ve çiftlik emlak ve arazi kıymeti hakikilerini mübeyyin tahir ile defterdir.”

hane 1
imam-ı mahalle orta boylu kara sakallı mehmed said efendi emlak ve
sairesi
bir senede sayıyane tevziatı mücebince verdiği tekalifi:-

sarıcağı kayesinde tarla
dönüm: 7
kıymeti 140

emanet-i meşrutı tarla ve dükkan ve icarından hümei mukabelesinden
senevi ahz eylediği mebalıg bir sene temettüatı 908 kuruş

emlak kıymeti 140
kayvan kıymeti: -
temettüatı: 928

ÇANAKKALE'İN DOĞAL VE KÜLTÜREL PROFİLİ: ÇANAKKALE'DE YERLİ HALKIN TURİZME YAKLAŞIMINA YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Derman Küçükaltan*, Mehmet Yılmaz**, Fadime Gümüş***, İtkur Eskin****

Özet

Türkiye'nin coğrafi anlamda kavşak noktasındaki Çanakkale; kültürel, tarihsel ve doğal zenginliklere sahiptir. Bütün bunlar kent için önemli çekicilik unsurlarıdır. Doğal ve kültürel çekicilikler, altyapı ve üstyapı olanakları, kuşkusuz yöre için önemli cazibe unsurlarıdır. Ancak bu unsurlar kadar önemli olan bir diğer unsur da o yörede yaşayan yerli halkın turizme yaklaşımı ve bakışıdır. Yöre halkının turizm konusunda tam bilgiçlenmemiş olması, ne kadar çekicilik unsurları bulunursa bulunsun, yöre halkının turizmi kabullenmemesi, turisti yöreden uzaklaştıran çok önemli bir etkidir.

Çanakkale doğal, kültürel ve tarihsel zenginliklere sahip olmasına rağmen, bu avantajların kente yeterince değerdendirildiğini belirtmek mümkün değildir. Bunun en önemli ekenleri arasında potansiyelin yeterince pazarlanamaması ve tanıtımının yapılamaması gelmektedir. Ayrıca, turizmin öneminin yöre halkına ne kadar iyi yansıtılabildiği de kuşkucludur.

Yöre halkının turizme ve turistlere karşı tutum ve davranışları ile görüşlerinin bilimsel bir çalışmaya ile ortaya konulduğunu söylemek güçtür. Literatür çalışmaları sonucunda bu tip bir çalışmaya başka yörelerde yapılmışken Çanakkale'de yeterince yapılmadığı görülmektedir. Aşında bu çalışmaya yönelik turizm açısından öneminin anlaşılmasından ziyade yerel halkın turizm ve turistlere karşı düşüncesi ve çabasını belirlemek böylece de turizm potansiyelini ortaya koymak amaçlıdır. Çalışmaya ile elde edilecek bulguların ışığında bir takım istatistiksel değerdendirmeler de yaparak çıkan sonuçlara bakarak, Çanakkale'deki yerli halkın turizme ve turiste yaklaşımı belirlemeye çalışılmıştır. Tüm bulgular değerdendirildiğinde, yerel halkın görüşleri ile ilgili önemli sayılacak bazı sonuçlara ulaşılmıştır. Ayrıca turistlerin yöreyi ziyaretinde yerel halktan kaynaklanması muhtemel ulumsuzlukları ortadan

* Doç. Dr. : Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu

** Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu

*** Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu

**** Öğr. Gör. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu